

Idealizmus és hermeneutika

Tanulmányok Fehér M. István hatvanadik születésnapjára.

Szerkesztette Olay Csaba. Budapest, L'Harmattan, 2010.

Tanítványai, kollégái, pályatársai köszöntő írásokkal fejezték ki nagyrabecsülésüket mentoruk és kollégájuk iránt, hatvanadik születésnapja alkalmából. A kötetben megjelentetett tanulmányok Fehér M. István legfontosabb érdeklődési és kutatási területeit próbálják meg lefedni, az egyes fejezetcímek ezeket a területek jelzik általános formában. (Kivéve az utolsó fejezetet, mely nemes egyszerűséggel a *Tanulmányok* címet viseli.)

Fehér M. István a kortárs magyar filozófia egyik meghatározó alakja, tisztelettel parancsoló életművének felsorolását az olvasó a kötet végén olvashatja. Jelenleg legfőbb kutatási területét a hermeneutikai filozófia, illetve részint a klasszikus német idealizmus jelenti, mely bizonyos szempontból a modern, huszadik századi, ontológiai hermeneutika előkészítésének is tekinthető. A tanulmányok részben a Fehér M. István életművén keresztül húzódó erővonalat, illetve az életműben jelentkező, az erővonallal szerves kapcsolatban maradó leágazásokat követik nyomon; vagyis a tanulmányok a klasszikus német idealizmustól és a klasszikus idealizmussal szemben jelentkező ellenreakcióktól jutnak el a modern hermeneutikai filozófia kibontakozásáig. Ettől a folyamatától azonban nem szigetelhetők el a szűkebb értelemben vett filozófiával kapcsolatban álló társ-

területek (kultúratudomány és teológia), melyek szintén intenzíven foglalkoztatták Fehér M. kutatásait. Ha a kötetben szereplő tanulmányokat összevetjük az ünnepeelt saját életútjával és érdeklődési területeivel, akkor láthatóvá válik, hogy ezek a területek miképpen kapcsolódnak össze filozófiai tekintetben is.

A mű sajátos keretet alkotva épül fel: a klasszikus német idealizmussal és annak utóéletével foglalkozó tanulmányokat tartalmazó első fejezet, valamint ennek az idealizmusnak gyakorlatilag a huszadik századi következményét alkotó ontológiai hermeneutikát tárgyaló tanulmányok keretbe fogják az ezen filozófiai ívhez szerves módon kapcsolódó társterületeket, a kultúrát (2. fejezet) és a teológiát (3. fejezet). Az olvasónak meg kell ismerkednie a kötet egészével ahhoz, hogy a történeti ív (klasszikus német filozófia – hermeneutika) és az általa közrefogott tematikus ív (kultúratudományok – teológia) közötti logikai, filozófiai összefüggések tisztán láthatóak legyenek.

Az első fejezet a klasszikus német idealizmus néhány alapvető témáját járja körbe. Rózsa Erzsébet *A középszerű mint a tragikus eleme* című Hegel-tanulmánya nyitja a kötetet; Weiss János az akarat kérdéskörét elemzi Schellingnél, összekötve a történeti megközelítést a probléma kimondott filozófiai elemzésével; Gyenge Zoltán és

Schwendtner Tibor tanulmányai pedig a német idealizmusra adott 19. századi ellenreakciókat vizsgálják. Gyenge Zoltán egy olyan problémának a Nietzsche-nél és Kierkegaard-nál való továbbélését veszi górcső alá, amely már a német idealizmusban is lényegbevágónak számított: a nyelvi megszólalás, a kifejezhetőség, a kommunikálhatóság kérdését. Schwendtner Tibornál olyan téma bukkan föl, amely a szerző számára, korábbi tanulmányai alapján, egyébként is meghatározó fontosságú: a genealógia, a történeti létrejövés vagy genesis problémája, itt konkrétan Nietzsche filozófiájának egészében.

A hermeneutikával, Fehér M. István szűkebb kutatási területével szervesen összefonódnak a kultúratudomány és a művészettörténet, valamint a teológia problémái. Ezek közül az előbbivel foglalkoznak a második fejezet tanulmányai. Kulcsár Szabó Ernő, Csejtei Dezső és Juhász Anikó tanulmányai a hermeneutikai elemet vizsgálják a kultúra problémájával összefüggésben. Kulcsár Szabó Ernő a kultúratudomány eredetét vizsgálja a hermeneutikával mint a szövegértelmezés és általában a megértés szellemtudományi diszciplínájával való kapcsolatában, különös tekintettel a mítosz és a nyelviség jelenségeire. Csejtei Dezső és Juhász Anikó a hermeneutikának Ortega y Gasset korai esztétikájában való felbukkanását elemzik, akire egyébként a még Heidegger előtti (tehát nem ontológiai értelemben vett) hermeneutika mellett a fenomenológia is nagy hatást gyakorolt.

Az olasz szakot is végzett mentornak személyesen is nagyon fontos az olasz kultúra. Ezt az érdeklődést veszik figyelembe Kelemen János és Bárdos Judit írásai. Kelemen János saját munkásságának régi kedves alakjával, Dantéval foglalkozik. Dante *Isteni színjátéka* kapcsán egy igazi hermeneutikai alapproblémát vizsgál: a művön kívüli alkotó szerző viszonyát a művön belül helyezett szerzőhöz, a művön kívüli (tény-

leges) narrátor és a művön belüli (ebből a szempontból tehát fiktív) narrátor, mint a mű elbeszélő hőse közti viszonyt. Bárdos Judit az *Isteni színjáték* filmes adaptációit, illetve a filmművészetre gyakorolt hatását elemzi. Dante műve tobzódik képekben, vizualitás szempontjából az egyik *par excellence* provokatív irodalmi alpmű (éppen intenzív vizualitásánál fogva), ezért válik Bárdos számára alapvető kérdéssé, hogy miképpen lép kapcsolatba itt egymással irodalom és film. Mint két eltérő művészeti terület érintkezése, ez a probléma is hermeneutikailag izgalmas és lényegi kérdésként jelenik meg.

A modern hermeneutika keletkezését, mely a hagyományos – Schleiermachernél a megértés és az értelmezés általános művészeteként meghatározott, Dilthey-nél pedig a szellemtudomány egyáltalában vett alapszintjéneként értett – hermeneutikának az emberi létezés alapstruktúrájaként történő heideggeri ontologizálása, mint Fehér M. végig hangsúlyozta munkássága során, nem érthetjük meg a teológiának ebben az ontologizálásban játszott szerepe nélkül. Ebbe az alapvető szerepbe engednek némi betekintést a harmadik fejezet tanulmányai, amelyek a teológia problémájával foglalkoznak. Nyíri Kristóf és Gáspár Csaba László a teológiát főként a képiség problémájának kontextusában (kép és ikon), de a hermeneutikára való tekintettel vizsgálják.

A recenzió egyik központi motívuma a híd képe volt. Ezt a képet a legjobban a negyedik, *Hermeneutika* címet viselő, bizonyos tekintetben központinak tekinthető fejezet fejezi ki a legjobban. Bizonyos szempontból ez magának a hermeneutikának a lényegét fejezi ki, amely a különbségek áthidalásának, a dialógus megteremtésének a diszciplínája, illetve annak képessége, hogy kapcsolatot teremtsünk a szembenálló felek, illetve az elkülönülő tárgysterületek között, anélkül, hogy „imperialista” módon megpróbálnánk a különbségeket felszámolni.

Boros Gábor, Nyíró Miklós és Olay Csaba tanulmányainak egyik szereplője Gadamer, aki Fehér M. munkásságában is fontos szerephez jut abban a tekintetben, hogy Fehér M. megpróbálja kiemelni Gadamer sajátos jelentőségét, amelyet a huszadik századi filozófiában Heideggerhez képest valamelyest alulértékeltek.

Ezekben a tanulmányokban a hermeneutika éppen mint a különböző területek közti közvetítés jelenik meg, sőt, a legalapvetőbb szinten mint a teoretikus és a praktikus attitűd közti közvetítés. A negyedik fejezet visszatérő eleme a (főként az antikvitás és különösen Arisztotelész praxis-fogalmához visszakapcsolódó) gyakorlati attitűdnek a filozófiába való bevezetése olyan módon, hogy a praxis kérdése (mint a gyakorlati életben való körütekintő gondoskodás) válik a hermeneutikai filozófia számára az elsőrendű irányadó szemponttá.

Az utolsó fejezet három tanulmányt tartalmaz, amelyek mindegyike bizonyos szálon kötődik a korábbi fejezetekben felvetett kérdésekhez. Király V. István a „betegség” problémájának egzisztenciális-filozófiai értelmezését próbálja adni, mely szerint a betegség az élet ellenfogalma, olyan módon azonban, hogy az élet már eleve feltételezi a betegség lehetőségét, és a betegség jelenségének kiterjedt értelmezésével az élet fogalmát is mélyebben és pontosabban meg tudjuk érteni. Veres Ildikó tanulmánya a huszadik századi magyar filozófiai hagyomány egyes alakjait veszi szemügyre, azt kutatva, hogy a Fehér M. István számára is fontos hagyományok (részben az antikvitás filozófiája, a klasszikus német idealizmus és elsősorban a modern fenomenológiai, hermeneutikai és egzisztenciális filozófia) miképpen jelennek meg magyar közegben. Veres Ildikó azt vizsgálja, hogy ezek a szerzők (Hamvas Béla, Böhm Károly, Varga Béla, Makkai Sándor) miképpen prezentálnak bizonyos alapvető egzisztenciális prob-

lémákat, mint a hiány, létteljesség, életvilág, nemiség, éberség, bűn, halál, lelkiismeret.

A modern hermeneutika születését a teológia mellett az antik görög filozófia határozta meg lényegi módon. Abban, ahogyan Heidegger és Gadamer a hermeneutikát az emberi létezés alapstruktúrájának tették meg, kulcsszerepet játszott az a mód, ahogyan az antik görög filozófiát értették, illetve ahogyan azt újraértelmezték. Heidegger és Gadamer kortárs filozófusokká tették Arisztotelészt és Platont, akiknek lényegi mondanivalójuk lehet az emberi létezés alapvető jellemzőiről, sőt az ő interpretációjuk szerint ezen filozófusok filozófiáját leginkább az emberi létezés hermeneutikaként érthetjük meg. A hermeneutikai motívum figyelmen kívül hagyásával, szerintük, egy alapvető réteg sikkad el ezeknél az antik filozófusoknál.

Éppen ezért van különleges jelentősége annak, hogy a kötetet antik filozófiával foglalkozó tanulmány zárja: Bognár Lászlónak az arisztotelészi *Fizika* bizonyos problémáiról szóló írása. Az ontológiai hermeneutika egyik alapjellemezője, hogy Arisztotelész és Platón filozófiájából származó fogalmakat épít be saját fogalmi rendszerébe, és eleve-níti fel újra ezeknek a fogalmaknak az értelmét. Ezért is fontos, hogy ezeket a görög fogalmakat eredeti kontextusukban vizsgáljuk, mint ahogyan arra Bognár vállalkozik.

A kötet különleges jelentősége (amellett persze, hogy kifejezi a tanítványok, kollégák, filozófustársak háláját a tanító és filozófustárs felé) abban áll, hogy mintegy közvetetten bemutatják Fehér M. István életművének ereztét és belső életét, azt, hogy életművének különböző területei és problémái hogyan kapcsolódnak egybe logikailag, és hogyan jött létre évtizedek során ez az életmű, mint szerves egység, melynek egyes ágai a korábbi ágak természetes következményeiként hajtottak ki.